

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล ประชาชนมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลี้ลับที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทำให้เกิดความหวาดกลัวจึงหาที่พึ่งที่อาศัยในการบูชา เพื่อใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มีการบูชาต้นไม้ใหญ่ ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น ในมหาปรีณิพพานสูตรได้กล่าวถึงพระพุทธรูปที่ตรัสเกี่ยวกับการสร้างสถูปและการบูชา กับพระอานนท์ว่า “พวกเราพึงปฏิบัติต่อสรีระของพระตถาคต พระอรหันต์เหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปของตถาคตไว้ที่ทางสี่แพร่ง ขนเหล่าใดที่จักยกกระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปดังกล่าว จักเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลายตลอดกาล”^๑ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วก็มีการสร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อที่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุต่างๆ ไว้สักการบูชา ตามแคว้น แคว้น เช่น พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่า อชาตศัตรู เวเทหิบุตร ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองใน กรุงราชคฤห์ พวกเจ้าลิจฉวี ผู้ครองกรุงเวสาลีทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และทำการฉลองในกรุงเวสาลี พวกเจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ ก็ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และทำการฉลองในกรุงกบิลพัสดุ์^๒ พวกมัลลกะษัตริย์แห่งกุสินารา ทรงสร้างที่เมืองกุสินารา กษัตริย์เมืองโมริยะ ทรงสร้างสถูปบรรจุพระอังคาร (อังคารสถูป) ที่เมืองปิณฑวัน โทณพราหมณ์ สร้างสถูปบรรจุพระนันทวงพระบรมสารีริกธาตุ ที่เมืองกุสินารา เป็นต้น จากหลักฐานดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสักการบูชา และการเฉลิมฉลองต่อพระบรมสารีริกธาตุกลายเป็นประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของพุทธศาสนิกชนในการสักการบูชา และทำให้มีการปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในประเทศไทยตามที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับการสร้างสถูปเจดีย์ไว้เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในทุกภูมิภาคของประเทศไทย การรับเอาวัฒนธรรมประเพณีมาจากพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านคุณธรรม ในด้านจริยธรรม และการนำเอาหลักธรรมคำสอนมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เช่น มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธา และเลื่อมใสในศาสนาที่ตนนับถือ

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕.

อย่างเช่น การแสดงความศรัทธาโดยการสร้างพระธาตุเจดีย์ ที่เป็นปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนา ที่เราเห็นในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นรูปจอมแหบ้าง เป็นรูปทรงกลมบ้าง มียอดแหลม และฐานกว้าง แต่ละประเภทจะมีลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันนั้น ก็อยู่ที่ศิลปวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น และในแต่ละยุคสมัยนั้นๆ บรรดาstuphaหรือเจดีย์ที่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพุทธองค์มาประดิษฐานไว้ในองค์พระธาตุ มีการสันนิษฐานว่าในประเทศไทยมีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น พระธาตุพนมเป็นพระธาตุแรกที่มีการนำเอาพระสารีริกธาตุและสร้างขึ้นในประเทศไทย และในยุคต่อมาได้มีการสร้างพระstuphaเจดีย์โดยนำพระธาตุมาบรรจุขึ้นในหลายที่ เช่น พระปฐมเจดีย์ พระธาตุดอยสุเทพ เป็นต้น และมีความเชื่อว่ามีพระอรหันต์ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ มาประดิษฐานไว้ ๖^๓ แห่ง ดังนี้

- ๑) พระธาตุหอผ้า (พระธาตุเขี้ยวผาง ๔ องค์) เมืองหาดทรายฟอง ประเทศลาว
- ๒) พระธาตุหลวง (พระธาตุหัวเหน่า ๒๙ องค์) เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว
- ๓) พระธาตุพนม (พระอุรังคธาตุ : หน้าอก) จังหวัดนครพนม
- ๔) พระธาตุพังพวน (พระธาตุบังคล : กระเพาะอาหาร) จังหวัดหนองคาย
- ๕) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุเขี้ยวผาง) จังหวัดหนองคาย
- ๖) พระธาตุหล้าหนอง (พระธาตุฝ่าเท้า ๙ องค์) จังหวัดหนองคาย

ในหนังสือประวัติการสร้างพระธาตุสัจจะลาดปู อำเภอนาคู ได้กล่าวไว้ว่า พระอรหันต์ทั้งห้าร้อย มีพระมหากษัตริย์เจ้า เป็นประธาน ได้ทรงอธิษฐานสร้างพระธาตุพนมขึ้น เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว เพื่อให้เป็นเงาของพระพุทธศาสนาอันอยู่ภายนอก ส่วนพระพุทธศาสนาที่แท้นั้น คือ “พระสัจธรรม” พระองค์ได้ฝากไว้ในจิตใจของพุทธบริษัทในถิ่นที่เงาปรากฏอยู่ พระธาตุพนมได้หักโค่นลงเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เพราะความชราภาพเป็นต้นเหตุ และมีฝนร้ายลมแรงพัดโหมกระหน่ำเป็นเหตุซ้ำเติม ส่วนภายในอันเป็นความชราภาพของพระพุทธศาสนานั้น ก็ได้แก่จิตใจของพุทธบริษัทส่วนมาก ที่เสื่อมคลายจากสัจธรรมนั่นเอง ประกอบกับได้มีฝนเหล็ก คือห่ากระสุนปืนพร้อมด้วยลมปากปลุกกระดมมวลชนจากพวกลัทธิอุบาทว์ที่ถือคติว่า ศาสนาคือยาเสพติด กระหน่ำซ้ำเติมให้เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายดุจหัวใจล้มลง อันเป็นนิมิตสื่อถึงความเป็น หรือความตายของพระพุทธศาสนาได้เหมือนกัน นี่เรียกว่าอาถรรพ์ร้าย ซึ่งรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้จัดงบประมาณก้อนใหญ่มาก่อสร้างปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมจนสำเร็จเรียบร้อย เป็นการบำรุงเงาพระพุทธศาสนายุคต้นพุทธกาลไว้ให้เป็นที่สักการบูชาสืบไป อุปมาเหมือนหนึ่งเอกอัครมหาเสนาบดีผู้ปลดเกษียณแล้ว ย่อมได้รับการทะนุบำรุงไว้ด้วยบำเหน็จ บำนาญ เป็นการสนองคุณ การแก้ไขเหตุ

^๓ พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา), **อุรังคธาตุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : นิลนารการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๙๔.

ภายนอกที่สมบูรณ์แบบนั้น น่าจะได้เสียงสัจจาอธิฐาน อ่างเอาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เช่น คุณพระศรีรัตนตรัยและพระสยามเทวาธิราชให้เป็นเครื่องตัดสินและบันดาลให้พุทธบริษัททั่วประเทศในยุคปลายพุทธกาลนี้ ให้รวมพลังศรัทธากันขึ้นเงาพระพุทธศาสนา คือ พระธาตุพนมจำลองขึ้น เป็นการต่อชะตาอายุโดยให้ชื่อเสียใหม่ว่า “พระธาตุสัจจะลาดปู”^๔ เพราะจะได้เสียงให้ความจริงปรากฏขึ้นตามกติกาบพินฐานแห่งความสมมติสัจจะจนสำเร็จแล้ว ณ สถานที่วัดลาดปูนี้ ก็จะเป็นการแก้อาถรรพณ์ได้อย่างแท้จริง เสมือนหนึ่งเลือกตั้งเอาเอกอัครมหาเสนาบดีคนใหม่ ตามครรลองแห่งประชาธิปไตยจกกัน ซึ่งจะทำให้พระธาตุสัจจะลาดปูนี้ ได้เป็นคู่บารมีธรรมของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อไป ทั้งจะได้เป็นเงาของพระพุทธศาสนาในยุคปลายพุทธกาลนี้อีกโสดหนึ่งด้วย ดังนั้นคณะพุทธบริษัทผู้มีนามปรากฏอยู่ท้ายศิลาจารึกนี้ และผู้ร่วมใจทั้งหลายอื่น จึงอุปโลกน์ให้ พระภิกษุทองสุขสุธมโม เป็นแกนกลางในการเสียงสัจจาอธิฐานสร้างพระธาตุสัจจะลาดปูขึ้น

การสร้างพระธาตุสัจจะลาดปู (พระธาตุพนมจำลอง) ในวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงทำการเสียงสัจจาอธิฐานสร้างพระธาตุพนมจำลองขึ้น โดยการเสียงเอาบารมีทั่วประเทศ ให้ได้รวมศรัทธากันสร้างด้วยสัจจะเพื่อแก้อาถรรพณ์ร้ายนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่าถึงแม้ว่าทางราชการจะได้มีงบประมาณก้อนใหญ่มาก่อสร้างปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมให้เกิดขึ้นจะเป็นเพียงรักษาทำนุบำรุงไว้ให้เป็นทีสักการบูชา หากจะขึ้นอยู่กับการเสียงสัจจาอธิฐานเลือกตั้งขึ้นใหม่เป็นสำคัญ จึงได้เริ่มปรึกษาหารือและชักชวนพุทธศาสนิกชนสร้างองค์พระธาตุและเสียงสัจจาอธิฐานเอาส่วนองค์พระธาตุพนมที่หักโค่นลงนั้นมาติดต่อกันบนมณฑป โดยการคงสัญลักษณ์ไว้เหมือนเดิม เมื่อเชื่อมต่อกันแล้วให้ชื่อใหม่ว่า “พระธาตุสัจจะลาดปู” เพราะตั้งอยู่บนลาดปู ให้สมกับเป็นการต่อชะตาพระธาตุพนมดังนี้

๑.) เพื่อเป็นการแก้อาถรรพณ์โดยการต่อดวงชะตาพระธาตุพนมที่หักโค่นลงให้เกิดเป็นพระธาตุสัจจะลาดปูขึ้นแทน ด้วยแรงสัจจาอธิฐานซึ่งเสียงเอาบารมีธรรมของชาวไทยทั่วประเทศเป็นเครื่องตัดสิน จากอำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและพระสยามเทวาธิราช เป็นสิ่งบันดาล เพื่อจักได้ตั้งจิตตาอธิฐานอุทิศส่วนกุศล ชาวคณะได้ปลงสัจจะลงก่อสร้างพระธาตุสัจจะลาดปูนี้ ให้เป็นพลังเพิ่มพูนกำลังใจและปัญญา แต่ท่านผู้กล้าหาญที่กำลังปฏิบัติการแก้ไขและปกป้องชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่รักยิ่งของเราไว้ให้ปลอดภัยพิบัติ และมีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรูโดยเร็วพลัน

๒.) เพื่อจกรักษาปูชนียวัตถุอันล้ำค่าไว้เป็นมรดกแก่บุตรหลานสืบไปในอนาคต ให้ได้ใช้ประโยชน์จากพระธาตุสัจจะลาดปูนี้ โดยส่วนล่างสุดเป็นมณฑปครอบรอยพระพุทธรูปจำลองไว้ให้ได้ทำบุญมาฆบูชาประจำปี ส่วนต่อขึ้นไปเป็นหอพระไตรปิฎก ให้ได้ค้นคว้าหาแนวทางแห่งการปฏิบัติ

^๔ ศิลาจารึก ๑ ธันวาคม ๒๕๓๒, ประวัติย่อของพระธาตุสัจจะลาดปู อำเภอกาฬ, หน้า ๑.

ธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องและร่มเย็นสืบไป ส่วนยอดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ และปฐวีธาตุพนมที่หักโค่นลงไว้ให้เป็นมิ่งขวัญเปรียบประดุจกล่อ่งดวงใจของชาวพุทธทั้งมวลไว้ให้ได้สักการบูชาต่อไปชั่วกาลนาน

๓.) เพื่อเป็นการตั้งสัจจาธิฐานบารมีของผู้สร้างเอง อันจะนำผลให้การปฏิบัติธรรมคือการดำเนินชีวิตให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องร่มเย็น จนในที่สุดได้บรรลุวิริยสัมฤทธิ์ธรรมในเวลาอันควรตามรอยบาทแห่งพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ผู้ได้อธิฐานสร้างพระธาตุพนมไว้ให้เป็นแม่บท ถ้าหากว่ายังมีภพชาติใหม่อยู่ตราบใดก็ขออย่าได้หลงทางแห่งพุทธปฏิบัติ

พระธาตุสัจจะ อำเภอนาทม เป็นพระธาตุที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุและปฐวีธาตุพนม (ดินจากพระธาตุพนม) สร้างขึ้นเพื่อต่อชะตาพระธาตุพนมที่พังทลายลง เมื่อวันที่ ๑๑ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยวิธีการเสี่ยงสัจจาธิฐาน คือ เสี่ยงให้ความจริงเกิดขึ้นตามกติกาบนฐานแห่งการสมมติสัจจะ พระธาตุสัจจะสร้างขึ้นเมื่อ วันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ และพระธาตุสัจจะ ตั้งอยู่บริเวณวัดลาดปู่ทรงธรรม ตำบลนาทม อำเภอนาทม จังหวัดเลย มีเนื้อที่ ๓๘๗ ไร่ ๒ งาน ๒๐ ตารางวา ถือเป็นพระธาตุที่สำคัญ เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวอำเภอนาทม และประชาชนทั่วประเทศ รวมถึงประเทศเพื่อนบ้าน จึงได้มีการจัดงานนมัสการองค์พระธาตุขึ้นเป็นประจำทุกปี ที่ประกอบด้วยพิธีกรรมการบูชาพระธาตุ การบวงสรวง การทรมผ้า พระธาตุและการเวียนเทียน พิธีกรรมดังกล่าวได้สืบทอดกันมา จนกลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติทุกปี

ดังนั้น ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงความสำคัญและประวัติความเป็นมา ความศรัทธา ประเพณีการบูชาในองค์พระธาตุสัจจะที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อต่อประชาชนชาวอำเภอนาทม จังหวัดเลย ทำให้เกิดความเคารพสักการะบูชาต่อองค์พระธาตุสัจจะ เป็นอย่างมาก และทำให้เกิดเป็นแนวปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีสืบทอดจนถึงปัจจุบัน อันเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ประเทศชาติ สังคม และวงวิชาการสืบไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระสถูปเจดีย์ในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

๑.๒.๒. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุสัจจะ และประเพณีการบูชาพระธาตุสัจจะของประชาชน อำเภอนาทม จังหวัดเลย

๑.๒.๓. เพื่อศึกษาความเชื่อของประชาชนต่อการบูชาพระธาตุสัจจะ อำเภอนาทม จังหวัดเลย

๑.๓. ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านแหล่งข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ส่วนแรกเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลระดับปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา และข้อมูลระดับทุติยภูมิ อันได้แก่ เอกสารเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนทั้งเอกสารวิชาการทั่วไปที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการวิจัยภาคสนาม ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการวิจัย และเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องที่มีองค์ความรู้ แล้วนำข้อมูลนั้นมาวิเคราะห์หาบทสรุปต่อไป

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความสำคัญและความเป็นมาของการสร้างพระสฤปเจดีย์ที่ปรากฏในพระคัมภีร์พระไตรปิฎก คุณค่าของพระสฤปเจดีย์ต่อพระพุทธศาสนาทั้งในด้านสังคม ศิลปะและวัฒนธรรม หลักความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุสัจจะ คุณค่าและความสำคัญของประเพณีการบูชาพระธาตุสัจจะที่มีต่อชาวพุทธอำเภอท่งลี่ จังหวัดเลย

๑.๓.๓ ด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายไว้ดังนี้ ต้องเป็นผู้ที่ทราบข้อมูลประวัติการสร้างพระธาตุสัจจะ และผู้ร่วมก่อสร้าง ของชาวอำเภอท่งลี่ จังหวัดเลย จากพระเถระ ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลท่งลี่ ๑๔ รูป/คน มีเกณฑ์เลือกกลุ่มเป้าหมายโดยเลือกจากกลุ่มตัวแทนของภาคส่วนต่างๆ คือตัวแทนจากคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ ผู้นำหมู่บ้าน และปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการบูชาพระธาตุสัจจะ ดังนี้

๑.๓.๓.๑ ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จะเลือกพระสังฆาธิการ ๖ รูป มีอายุ ๔๕ ปีขึ้นไป และมีพรรษา ๑๕ ขึ้นไปได้รับการยกย่องจากชาวบ้านโดยทั่วไปว่าเป็นปราชญ์ เป็นผู้รู้ เป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการบูชาองค์พระธาตุสัจจะ ได้แก่

๑. พระราชวิราภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดเลย
๒. พระไพโรจน์ธรรมมาภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดเลย
๓. พระสิริรัตนเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดเลย
๔. พระครูอมรรธรรมาภรณ์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอท่งลี่
๕. พระครูประสิทธิวิธาน เจ้าคณะอำเภอท่งลี่
๖. พระครูปริยัติเจติยคุณ เจ้าอาวาสวัดลาดปู่ทรงธรรม (พระธาตุสัจจะ)

๑.๓.๓.๒ ขรราวาส ๘ คน มีอายุตั้งแต่ ๕๐ ปีขึ้นไป ได้รับการยกย่องจากชาวบ้านโดยทั่วไปว่าเป็นปราชญ์ เป็นผู้รู้ เป็นผู้นำหมู่บ้านหรือเป็นผู้มีความสำคัญในเขตอำเภอท่าลี่ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระธาตุสัจจะ และพิธีกรรมการบูชาพระธาตุสัจจะ

๑.๔. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสต่อองค์พระธาตุสัจจะของประชาชนชาวอำเภอท่าลี่ ที่มีอิทธิพลด้านหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ด้านวัตถุ วัฒนธรรม จิตใจ และความเชื่อของพุทธศาสนิกชนต่อการสร้างพระธาตุและการบูชาในคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ประเพณี หมายถึง การกระทำที่เป็นรูปธรรม มีการกระทำที่เป็นขั้นตอน และปฏิบัติเพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่พุทธศาสนิกชนชาวอำเภอท่าลี่ ปฏิบัติต่อพระธาตุสัจจะ อำเภอท่าลี่ รวมทั้งประเพณีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและประเพณีเกี่ยวกับชุมชนและสังคม เป็นต้น

พระธาตุสัจจะ หมายถึง เจดีย์ลักษณะเป็นสลับจำลองที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่จำลองรูปแบบสถาปัตยกรรมมาจากพระธาตุพนม และเป็นพระธาตุที่ประชาชนชาวอำเภอท่าลี่สร้างขึ้นเพื่อเป็นปูชนียสถานสำหรับการกราบไหว้บูชา

การบูชาพระธาตุสัจจะ หมายถึง พิธีกรรมการสักการบูชาพระธาตุด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา ที่จัดเฉลิมฉลองเป็นประจำทุกปี

พุทธศาสนิกชน หมายถึง ประชาชนหรือบุคคลที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในเขตอำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย ที่นับถือพระพุทธศาสนา มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุสัจจะ

๑.๕. ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพระสลับเจดีย์และพระธาตุ หลักศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุสัจจะ อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลมาสรุป ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)^๕ ได้ให้ความหมายของคำว่า“เจดีย์”ไว้ว่าเจดีย์แปลว่า สิ่งที่พึงบูชา ใช้ได้ใน ๒ ความหมาย คือ ๑) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีรูปทรงคล้ายลอมฟางหรือโอคว่ำ ภายในบรรจุสิ่งที่นับถือ เช่น พระธาตุ ส่วนใหญ่สร้างด้วยอิฐหรือคอนกรีต เพื่อความแข็งแรงทนทาน ซึ่งมีหลายรูปแบบ ๒) หมายถึงสิ่ง ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเพราะเป็นสิ่งที่พึง

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๔-๖๘๑.

บูชา หรือสิ่งที่พึงเคารพในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูง เรียกว่า พุทธเจดีย์ หมายถึง สิ่งที่พึงบูชา อันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า หรือเจดีย์ของพระพุทธเจ้า มี ๔ ประเภท ประกอบด้วย ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์

พระคัมภีร์อุปวงค์^๖ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์ ที่กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างพระสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ ว่าวันหนึ่ง พระเจ้าอโศกมหาราชประทับยืน อยู่ที่ช่องพระแกล ได้ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณรผู้ได้รับการฝึกหัดอบรมมาแล้ว มีอาภักิริยาเรียบร้อย มีความสงบเสงี่ยมทุกอิริยาบถ เดินมาถึงหน้าพระลานหลวง ทรงมีพระหฤทัยเลื่อมใสและโปรดปรานนิโครธสามเณร จึงนิมนต์เข้าวัง ถวายภัตตาหาร และสนทนาธรรมด้วย และให้สามเณรนิมนต์พระภิกษุมาฉันภัตตาหารทุกวันเพิ่มขึ้นถึงวันละ ๖ หมื่นองค์และต่อมาได้สร้าง พระวิหารถึง ๘ หมื่น ๔ พัน กับพระเจดีย์ ๘ หมื่น ๔ พันองค์ ทัวชมพุทวิป โดยชอบธรรมฝ่ายเดียว หาได้ทรงสร้างโดยไม่ชอบธรรมไม่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ^๗ ได้กล่าวไว้ในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า อันพระสถูป (ซึ่งเรามักเรียกกันแต่ว่าพระเจดีย์เช่นที่ชอบสร้างตามวัด) นั้นมีประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุมาแต่ก่อนพุทธกาล ไม่เฉพาะแต่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของ พระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น สถูปที่สร้างบรรจุอัฐิธาตุบุคคลอื่นๆ ก็มีดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบทว่า พระพาหิยะเป็นพุทธสาวก ถูกโคชนถึงมรณภาพ พุทธองค์โปรดให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้เป็นตัวอย่าง ว่ากันตามโบราณวัตถุที่ตรวจพบในอินเดีย พวกที่ถือศาสนาอื่น เช่น พวกเดียรถีย์นิครนถ์ ก็สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุของศาสตราจารย์ เป็นทำนองเดียวกัน วิเคราะห์ดูตามลักษณะพระสถูปที่สร้างตั้งแต่โบราณ เห็นว่าสถูปชั้นเดิมที่เดียวกันก็จะเป็นแต่ พูนดินขึ้นเป็นโคกตรงที่ฝังอัฐิธาตุอย่างที่เราท่อมพระทราย

ศ. ธรรมรัตน์^๘ ได้กล่าวไว้ว่าพระธาตุ หมายถึง พระอัฐิของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ซึ่งหากเป็นพระอัฐิของพระพุทธเจ้า จะเรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระบรมธาตุ แต่ถ้าเป็นอัฐิของพระอรหันต์จะเรียกว่าพระธาตุ แต่โดยทั่วไปแล้วจะเรียกโดยรวมว่าพระธาตุ แต่สำหรับคำว่าพระธาตุ ในที่นี้จะมีความหมายถึงส่วนสำคัญของพระสถูป หรือพระปรางค์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุไว้ภายในที่เรียกว่า พระธาตุเจดีย์ โดยพระธาตุเจดีย์แต่ละแห่งจะมีตำนานเล่าขานถึงมูลเหตุ การสร้างซึ่งสัมพันธ์กับการเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในดินแดน

^๖ พระคัมภีร์อุปวงค์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์, มปท, มปป, หน้า ๑๐๓.

^๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์, (ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ๒๕๑๓), หน้า ๖.

^๘ ศ. ธรรมรัตน์, พระบรมธาตุศักดิ์สิทธิ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓-๑๕.

ต่าง ๆ และมีข้อสังเกตว่า สถานที่ใดที่มีการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ก็มักจะกลายเป็นเมืองสำคัญในเวลาต่อมา

น. ณ ปากน้ำ^๙ ได้กล่าวไว้ว่า สลุป มาจากคำบาลีว่า สลุปะคือมูลดินเป็นกอง น่าจะเกิดจากการเผาศพแล้วรวบรวมน้ำเข้าเป็นกองไว้แล้วเอาดินเอาหินมาทับไว้เป็นเนินสูงเป็นเครื่องหมายให้เห็นชัด เดิมสมัยก่อนนั้นการก่อมูลดินสูงเป็นประเพณีที่นิยมมานาน ล่วงมาสมัยพุทธกาลก็ยังคงนิยมสืบต่อกันมา โดยสร้างสลุปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอังคารของ พระพุทธองค์

ปลาย บุรพาทิศ^{๑๐} ได้กล่าวไว้ว่า พระบรมธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างขึ้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนต่าง ๆ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมสารีริกธาตุนี้ในตำนาน มูลศาสนาซึ่งพระเถระชาวล้านนาได้รจนาไว้แต่โบราณกล่าวว่า เหตุธาตุ ๗ ประการ คือ กระดูกหน้าผาก เขี้ยวทั้ง ๔ กระดูกด้านมืด ๒ อันนี้อ่าได้แตกให้ย่อยเกิด ธาตุอันกว้างนี้จึงแตก จงย่อยเท่าเม็ดถั่วลิ้ม (ถั่วเขียว) เท่าเม็ดข้าวสารหักกิ่ง เท่าเม็ดพรรณผักกาด เพื่อให้คนทั้งหลายผู้ง้ออันประกอบด้วยศรัทธาเอาไปอุปฐากบูชาในที่อยู่แห่งตนเพื่อเป็นเหตุให้ได้ถึงสุคติเขาเกิด

ราชบัณฑิตยสถาน^{๑๑} ได้ให้ความหมายคำว่า พิธีกรรมหมายถึงการบูชาแบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาเป็นคำบัญญัติของการประกอบพิธีการต่างๆ และคำว่า พิธีการ (Rite) หมายถึง พิธีกรรมทางศาสนาหรือในโอกาสสำคัญพิธีกรรมจะก่อให้เกิดอำนาจพิเศษขึ้นมาเป็นการเพิ่มสีสันและพลังอำนาจให้แก่การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นรูปแบบของพฤติกรรมหรือการทำพิธี

กิ่งแก้ว อรรถการ^{๑๒} กล่าวถึง พิธีกรรมว่าเป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจแล้ว ทำให้ผู้ทำมีความสุข มีความหวัง และเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข และลักษณะของพิธีกรรม มีอยู่ ๒ ประเภท คือ เน้นเรื่องของจิตใจ และเน้นเรื่องสัญลักษณ์ในสังคมไทย มักประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย

^๙ น. ณ ปากน้ำ, **สยามศิลป์ จิตรกรรมและสลุปเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๓.

^{๑๐} ปลาย บุรพาทิศ, **พระบรมธาตุและวัดมณคล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์, ๒๕๕๑), คำนำ.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๘.

^{๑๒} กิ่งแก้ว อรรถการ, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา. ๒๕๒๐), หน้า ๙๖.

จากรุวรรณ ธรรมาวัตร^{๑๓} กล่าวถึงพิธีกรรมว่า มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเพราะพิธีกรรมเป็นพื้นฐานของการกระทำไม่ว่าจะเป็นความเชื่อต่อสิ่งใด พิธีกรรมในสังคมไทย มี ๒ ประเภท คือ พิธีกรรมส่วนรวม มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ กับพิธีกรรมเฉพาะถิ่น มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่องค์ประกอบของพิธีกรรมของ ๒ ประเภทจะเหมือนกัน คือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำ ผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการและผู้เข้าร่วมในพิธี

๑.๕.๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเลี้ยง)^{๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อในเรื่องของพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุเป็นของสูงยิ่ง และเชื่อมั่นในอำนาจของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในสถูปเจดีย์ผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมีความสุขความเจริญในชีวิต ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจึงพยายามปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์)^{๑๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา” ได้ข้อสรุปว่า การบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานของบูชา เกิดจากมนุษย์เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นจึงเกิดกลัวภัย หวังความปลอดภัยในชีวิตจึงทำการอ้อนวอนบูชา แต่คำว่าศรัทธา คือความเชื่อ ความเลื่อมใส เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการบูชาแต่ความเชื่อความเลื่อมใสนั้นต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องกำกับ

เชษฐะ ธีรทินรัตน์^{๑๖} ได้ศึกษาถึงพระบรมสารีริกธาตุมหาสถานพบว่า พระบรมสารีริกธาตุที่มีผลต่อวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนของชาวไทยอย่างมาก โดยมีประวัติศาสตร์

^{๑๓} จากรุวรรณ ธรรมาวัตร, *คติชาวบ้าน*, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙๐ – ๑๙๒.

^{๑๔} พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเลี้ยง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

^{๑๕} พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๖} เชษฐะ ธีรทินรัตน์, “พระบรมสารีริกธาตุมหาสถาน”, *วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๐.

สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ครั้งการเข้ามาของพุทธศาสนาจากชมพูทวีปสู่ดินแดนสยามประเทศที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่า “สุวรรณภูมิประเทศ” และเราชาวพุทธก็ยึดถือปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุอย่างดีเสมอมา ปราภฏที่เป็นหลักฐานทั้งเอกสารและในโบราณวัตถุสถานมากมาย ที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ชาวพุทธยังได้ถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่ว่า การได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุเปรียบได้กับการได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระพักตร์นั่นเอง

วิบูลย์ ลี้พานิษฐ์^{๑๗} ศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย” ผลการวิจัยพบว่า การสร้างเจดีย์นั้นมีมาก่อนพุทธกาล โดยมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีการเผาศพและเก็บอัฐิไว้เคารพบูชาของพวกอารยันที่นับถือศาสนาพราหมณ์ เจดีย์สร้างขึ้นในยุคแรกๆ จะทำเป็นเนินดินและบรรจุอัฐิของผู้ที่เคารพนับถือไว้ภายในซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำประเพณีการฝังอัฐิของอารยันมาปรับใช้ในทางพระพุทธศาสนาและการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนาก็เป็นพุทธประสงค์โดยตรงเป็นประเพณีนิยมที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการสักการบูชา ต่อมาประเพณีการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายจากอินเดียไปยังประเทศต่างๆ ที่สำคัญได้แก่ศรีลังกา เพราะเป็นประเทศใกล้เคียงที่มีรูปแบบการสร้างเจดีย์ที่คล้ายกับอินเดีย ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับพระพุทธศาสนาจากทั้งอินเดียและศรีลังกา การที่พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ประเทศนั้นจากหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยครั้งแรกเป็นพระพุทธศานานิกายหินยาน เมื่อคราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ๙ สาย หนึ่งในบรรดา ๙ สาย นั้นก็คือสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้แก่ภาคกลางของไทยและภาคใต้ของพม่า หลังจากนั้นในสมัยสุโขทัย พระพุทธศานานิกายลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยและมีอิทธิพลต่อกษัตริย์ รวมทั้งประชาชนในอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมากทำให้ประเพณีการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนาของสุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากศรีลังกาจากการศึกษาในครั้งนี้ยังพบว่าได้มีการตีความเกี่ยวกับแนวคิดการออกแบบเจดีย์ไว้หลายแนวคิดโดยแบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดหลัก คือ (๑) แนวคิดการออกแบบเจดีย์ตามหลักพระพุทธศาสนาพบว่าได้มีการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาตีความส่วนประกอบต่างๆ ของเจดีย์ (๒) แนวคิดออกแบบเจดีย์ตามหลักศาสนาพราหมณ์ โดยมีการตีความตามหลักความเชื่อและคัมภีร์ต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ เช่น คัมภีร์วิษณุปุราณะ กวีนิพนธ์มหาภารตะ

^{๑๗} วิบูลย์ ลี้พานิษฐ์, “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙.

ชัยณรงค์ ดีอินทร์^{๑๘} ศึกษาเรื่อง “รูปแบบเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๑-๓)” เนื้อหาภายในเล่มวิทยานิพนธ์ แบ่งเป็น ๕ บท บทแรกเป็นบทนำ กล่าวถึงความเป็นมาความสำคัญของเรื่องและวิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย บทที่ ๒ กล่าวถึงวิวัฒนาการของเจดีย์ トラバจนในสมัยอยุธยาได้ปรากฏรูปแบบเจดีย์ เหลี่ยมย่อมุมที่นิยมก่อสร้างในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ของสมัยอยุธยาตอนปลาย และนิยมสืบทอดมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่จะส่งผลต่อแนวคิด พื้นฐานในการศึกษาวิจัย บทที่ ๓ เป็นการเสนอข้อมูลเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่องค์พระมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๓ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโดยมีเรื่องราวของวัด เป็นมูลเหตุในการสร้างเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม บทที่ ๔ เป็นการเสนอข้อมูลรายละเอียดของเจดีย์ สำคัญภายในวัด บทที่ ๕ เป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมอยุธยาตอนปลาย กับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บทสุดท้ายเป็นการสรุปและข้อเสนอแนะ ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ ปรากฏว่าเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง และพระบรมวงศานุวงศ์สร้าง จะมีความแตกต่างอันเป็นลักษณะของพัฒนาการจากสมัยอยุธยาตอนปลาย กลายมาเป็นมาตรฐานแบบอย่างในด้านสัดส่วน รูปร่าง รูปทรง ระเบียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ อันเป็นลักษณะต้นแบบเฉพาะของสมัยรัตนโกสินทร์ในระยะต่อมา

สมชาย สิริประเสริฐศิลป์^{๑๙} ศึกษาเรื่อง “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔” ผลการศึกษาพบว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทั้งในเขตกรุงเทพฯ และในเขตต่างจังหวัด พบทั้งหมด ๓๔ วัด ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา (Description Method) ในการเก็บเอกสารเบื้องต้นและข้อมูลภาคสนาม สำหรับการวิเคราะห์รูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยแบบวิเคราะห์ (Analytical Research) ทั้งภาพถ่ายและวาดภาพลายเส้นประกอบในการเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสถูปเจดีย์ เพื่อให้สะดวกการแบ่งกลุ่ม ผลของการศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ สรุปได้ ๓ รูปแบบ คือ เจดีย์ทรงลังกา เจดีย์ทรงเหลี่ยมย่อมุม และเจดีย์ทรงหมวดเบ็ดเตล็ด คติการวางตำแหน่งเจดีย์ส่วนมากแล้วจะนิยมวางพระเจดีย์ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถ พระเจดีย์ตั้งอยู่หลังพระอุโบสถ และพระเจดีย์ตั้งอยู่ระหว่างกึ่งกลางพระอุโบสถและพระวิหาร สำหรับคติการสร้างสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาล ๔ คล้ายกับสมัยอยุธยา

^{๑๘} ชัยณรงค์ ดีอินทร์, “รูปแบบเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๑-๓)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปกร), ๒๕๓๔.

^{๑๙} สมชาย สิริประเสริฐศิลป์, “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปกร), ๒๕๒๙.

สัตยา สายเชื้อ^{๒๐} ศึกษาเรื่อง “เจดีย์ทรงกลมในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา” วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบเจดีย์ พบในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๑๘๙๓ ถึง พ.ศ.๒๓๑๐ นำเจดีย์มาศึกษา ๔๗ องค์ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ ข้อมูลแบบพรรณนา (Description method) ในการเก็บข้อมูลภาคสนามสำหรับ การวิเคราะห์ รูปแบบเจดีย์ที่พบในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัย แบบวิเคราะห์ (Analytical Research) ทั้งสำรวจถ่ายภาพและวาดภาพลายเส้น ประกอบในการศึกษาเปรียบเทียบทางสถาปัตยกรรมพุทธเจดีย์เพื่อให้สะดวกแก่การแบ่งกลุ่ม ผลของการศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ทรงกลมที่พบในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สรุปได้ ๓ ยุคสมัย แต่ละยุคสมัยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม แบบเจดีย์องค์ระฆัง องค์ระฆังกลมฐานกลม แบบเจดีย์องค์ระฆังกลมฐานแปดเหลี่ยม แบบเจดีย์องค์ระฆังกลมมีซุ้ม คติการสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานระลึกถึงพุทธองค์ มีทั้ง พระธาตุเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์นิยมสร้างเป็นประธานของวัดตั้งด้านหลังวิหารทางทิศตะวันตก เจดีย์ที่สำคัญนิยมสร้างแบบเจดีย์องค์ระฆังกลมฐานกลม สร้างเป็นเจดีย์ทั่วไปในแบบองค์ระฆังกลมฐานแปดเหลี่ยม เจดีย์รายสร้างทั้ง ๓ แบบ แบบเจดีย์ทั้ง ๓ กลุ่มส่งอิทธิพลในสมัยต่อมา

สุพจน์ ทองเนื้อขาว^{๒๑} ได้ศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ พระธาตุขามแก่น มี ๓ แบบ คือ ประเพณีประจำปี ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล และประเพณีพิธีกรรมส่วนรวม ซึ่งประเพณีพิธีกรรมทั้ง ๓ แบบนี้ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับความเชื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นลัทธิพราหมณ์และฮินดู ๑๒ เป็นสำคัญการทำบุญในฮินดู ๑๒ นั้นเป็นงานบุญเกี่ยวเนื่องจากพระพุทธศาสนา ส่วนพิธีกรรมพื้นบ้านเกี่ยวเนื่องกับลัทธิพราหมณ์ คือ พิธีการถวายสักการะแด่องค์พระธาตุ เพราะเชื่อว่ามีดวงวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่

พระมหาปรม โสภาโส (ทองคำ)^{๒๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” ผลจากการศึกษา ได้ข้อสรุปว่า ความเชื่อเป็นเรื่องทางจิตใจทุกคนจะต้องมีความคิดความเชื่ออยู่ในจิตใจทุกคน แต่ว่าจะเป็นความคิดความเชื่อส่วนตัว ส่วนรวม ลัทธิและศาสนาก็ขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่มแต่ละลัทธิและศาสนา การพัฒนาความคิดความ

^{๒๐} สัตยา ชัยเชื้อ, “เจดีย์ทรงกลมในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๐.

^{๒๑} สุพจน์ ทองเนื้อขาว, “ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๑.

^{๒๒} พระมหาปรม โสภาโส (ทองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

เชื่อของปวงชนชาวพุทธไทยในปัจจุบันนี้ ควรมีแบบอย่างความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสตร์มากกว่าแบบไสยศาสตร์ เพราะความเชื่อของชาวพุทธไทยในอดีตนั้น เป็นความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ โดยที่ชาวพุทธไทยมีความคิดความเชื่อแบบไสยศาสตร์ มาก่อนที่จะหันมานับถือพระพุทธศาสนา เช่น นับถือเทพเจ้า นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับถือผี ประกอบพิธีกรรมตามลัทธิความเชื่อ เพราะเชื่อในสิ่งเหล่านั้นว่าจะช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัย จากสิ่งชั่วร้าย จึงได้ปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมบ้าง และปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสตร์บ้าง จนเกิดการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อแบบไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ มาจนถึงทุกวันนี้

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยข้างต้น สรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าอย่างยิ่ง ตลอดถึงมีความเลื่อมใสศรัทธาเชื่อมั่นในอานุภาพของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในองค์พระธาตุสอดคล้องกับงานวิทยานิพนธ์ของพระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเลี้ยง) ที่ศึกษาเรื่องความเชื่อของพระบรมสารีริกธาตุ ในสังคมไทย พุทธศาสนิกชนจึงพยายามปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์ทั้งกาย ใจ และวาจา เพื่อน้อมนำการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และจากความเลื่อมใสศรัทธาความเชื่อจึงทำให้ชาวพุทธอำเภอท่งลี่ จังหวัดเลย จัดงานบุญประเพณีนมัสการพระธาตุสัจจะ ด้วยพิธีกรรมต่างๆ โดยมีความเชื่อว่าเมื่อได้กระทำดังนี้แล้วจะได้รับความคุ้มครองจากองค์พระธาตุสัจจะ และจะอำนวยผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์มีความร่มเย็น เป็นสุข ตลอดถึงการค้าขาย ทำราชการงานเจริญก้าวหน้าสืบไป ดังนั้นผู้วิจัย จึงมีความสนใจและเห็นความสำคัญของการสร้างพระสถูปเจดีย์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าสืบไป

๑.๖. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น ๒ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.การวิจัยเชิงเอกสาร เป็นการทำการวิจัยด้านเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างพระสถูปเจดีย์ ซึ่งมีปรากฏเป็นข้อมูลปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาษาไทย พ.ศ.๒๕๓๙ คัมภีร์อรรถกถา และเอกสารเกี่ยวกับอรัญคธาตุ พระธาตุ ความเชื่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ

การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แหล่งข้อมูล หนังสือ ตำรา เอกสาร ที่มีผู้ประพันธ์ที่เกี่ยวกับประวัติของพระธาตุ เว็บไซต์ อรัญคธาตุ พระธาตุ ความเชื่อพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุสัจจะของชาวพุทธอำเภอท่งลี่ จังหวัดเลย ตลอดจนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นต่อการวิจัย

๒.การศึกษาภาคสนาม เป็นการศึกษาจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ พระเถระ นักปราชญ์และผู้เกี่ยวข้องที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของการสร้างและการบูชาขององค์พระธาตุสัจจะ และกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับความเชื่อ และความศรัทธาในพิธี

กรรมการบูชาพระธาตุสัจจะ ทำการวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักวิชาการ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นแบบปลายเปิด และสัมภาษณ์ในเชิงลึกนำมาวิเคราะห์ สรุปผล รวบรวมนำเสนอผลการวิจัย ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แนวทางการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเนื้อหาและภาษา โครงสร้างก่อนนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย มีการจดบันทึก ใช้เครื่องมือบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ กล้องถ่ายภาพนิ่ง

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ได้นำผลจากการสัมภาษณ์ ตำราที่เกี่ยวข้องนำมาเรียงลำดับความสำคัญ แยกแยะข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษามา สรุปผลการวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะ

๑.๗ . ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑. ทำให้ทราบกำเนิดของการสร้างพระสถูปเจดีย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
เถรวาท

๑.๗.๒. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุสัจจะ และประเพณีการบูชาพระธาตุสัจจะของประชาชน อำเภอลำเลียว จังหวัดเลย

๑.๗.๓. ทำให้ทราบความเชื่อของประชาชนต่อการบูชาพระธาตุสัจจะ อำเภอลำเลียว จังหวัดเลย